

A SOCIOLOGIAI REGÉNYRŐL.

II.

Azok, miket legutóbb előadtunk az új irányzat általános jellemzésére szolgáltak, addig a fokáig, a melyet a realismus vagy a naturalismus névével szokás megjelölni.

Most kizárólag arra a mozgalomra fogjuk figyelmünket irányítani, a mely a Zola névéhez fűződik s a melyben mi az eddigi fejlődés mellett annyi új és különálló elemet látunk, hogy egy új fejlődési fok — még ugyan teljesen ki nem forrott — jellemvonásait véljük benne feltalálni.

A fejlődés menete nyilvánvalóan összeesik a természet-tudományi felfedezések egyre nagyobb eredményeivel.

Főjellemvonását a naturalistikus regény legújabb válfajának abban látjuk, hogy az író érdeklődése és jellemzési gondja az egyes alakokkal szemben csökken: a társadalom élete általános törvényeinek, a természeti erők a tömegekben való jelentkezésének, az emberiség haladásának és boldogságának nagy problémái azok, a mik foglalkoztatják.

Míg az új irány eddigi alkotásainál az író főgondja az egyes alakok életének s jellemének minél teljesebb kidomborítása, az akaratalakulás törvényszerű alakulásának minél pontosabb feltárása volt, a mely célból felhasználta a tudomány eredményeit, a lélektannak, a milieu hatásának, a physiologiának megállapított tényeit és megfigyeléseit: mindez Zolával megfordulni látszik. Ő neki az alakok, az egyes jellemek mellékesei, az általános törvények, az általános társadalmi hatások a fontosak, a melyek bizonyítására, a melyek feltüntetésére szerepelteti a regény összes alakjait, a kik rendesen mint egy széles társadalmi kör tipikus képviselői vagy egy általános igazság kísérleti tárgyai jelentkeznek.

Az egyén elenyészik, a társadalom élete szokatlan erővel érvényesül. A tömegjelenségeknek ezen eddig páratlanul erős kiemelkedésében látjuk mi az új műfaj alapjellemvonását, azt a jegeczesedési központot, mely egész alakulását, saját-

ságain megítélésének szempontjait megadja s a mely miatt a szociológiai regény elnevezéssel akarjuk azt megjelölni. Zola különben több tanulmányában (különösen »*Le roman expérimentel*«-jében) részletes elméletét nyújtotta új iskolája céljainak és módszereinek. Azt gondoljuk helyesebb lesz ezeket a fejtegetéseket követve behatolni a szociológiai regény vizsgálatába, természetesen szem előtt tartva, hogy mit igazolt ezen programból a gyakorlat, vagy esetleg minő oly elemeket tüntetnek fel a regényíró alkotásai, melyekről az esztétikus elméleteiben nem számolt be? Zola, Claude Bernard, a nagy természettudósnak a *kísérleti orvosi tudományról* írt bevezetésében új iránya összes alkat-elemeit, feladatait, programját feltalálja úgy annyira, hogy többnyire csak az orvostudomány szót kell a regényével felcserélnie.

A kísérletezés emelte fel az orvostant a tudomány magaslatára, a regény is benne találja újjászületését. A mint az orvos az élő organismuson tesz megfigyeléseket, nyomozza ki bizonyos okok pontos hatásait, keresi a betegségek okait, belegázolva ezekért vérbe, szennybe, hogy így azokat feltalálva, a bajokat megszüntethesse: egészen úgy a modern regényíró bizonyos körülmények hatásait kutatja bizonyos emberekre, »az emberi tünemények mechanismusát« keresi, »a szellemi és érzéki jelenségek gépezetét, úgy a hogy azt a physiologia megmagyarázza, az átöröklés és a környező jelenségek hatása alatt«, megmutatva »az élő embert a társadalmi milieu-ben, melyet ő maga teremtett meg, a melyet minden nap változtat és a melynek közepette saját részéről is állandó átalakuláson megy keresztül.« Itt van a nagy feladat: kutatni a társadalom munkáját az egyénen és az egyénét a társadalmon: »behatolni a dolgok okaiba, hogy azok felett uralomra jussunk és azokat engedelmes gépek szerepére juttassuk«.

Minek folytatom?

A modern szociológia összes problémája, minden törekvése itt van. Más következtetésre nem juthatunk ezek után, mint arra, hogy Zola a regényíró munkáját a társadalmi tudományok részének tartja.

És ezt *expressis verbis* ki is mondja azokban a büszke szavakban, melyek a villám fényével világítanak be az új irodalmi áramlat méhébe, törekvéseibe és meggyőződésébe, a melyeket e dolgozat homlokára írtunk, mert kulcsot nyújtanak nekünk az új iskola teljes megértéséhez.

A regény tehát az új iskola szerint megszűnt elméletben is irodalmi műfaj lenni, a tudomány birodalmának kapuját sikerrel ostromolta meg a regény »hála a kísérleti módszernek, egy tudomány« lett.

Ez az eszme, melyet így az elméletben felvetettek s a melyet a regényeikkel beigazolni akarnak, nagy fontosságú kérdést tartalmaz, melyet tisztába kell hoznunk, mielőtt tovább egy lépést is tehetnénk.

Minő alapokon állanak a sociologiai regény igényei a tudomány tekintetében? van-e joga maga számára ilyeneket vindikálni?

Hogy a szorosabb értelemben vett természettudományok, melyekkel ő magát együttműködőnek mondja, ilyen igényeket nem ismerhetnek el, az kétségtelen.

A szorosabb értelemben vett természettudományoknak (fizika, chemia, physiologia stb.) az a sajátsága, mely őket más tudományoktól elválasztja az, hogy kísérleteiket *tényleg* végrehajtják. Ebben van épen vezető helyzetüknek titka. Valóságos tények, melyeket valóságos tárgyakon vagy organismusokon észlelnek, a ható okok pontos, előre és a kísérletező tetszése szerint megszabott arányokban való működtetése mellett.

Nyilvánvaló, hogy a sociologiai regény a tudomány ezen birodalmában működési kört nem követelhet magának. Nem ilyen egyszerű a felelet arra a kérdésre, nem osztozhatik-e *tényleg* a sociologiai regény a tágabb értelemben vett természettudományok azon agaival, melyeket *társadalomtudományoknak* nevezünk és a melyek terén a szűkebb értelemben vett természettudományok eredményei következtében és azok hatása alatt váltak a metaphysikai töprengésekből vagy a dogmatikai szőr-szálhasogatásokból természettörvényeket nyomozókká, vagyis tudományyá?

A sociologiában és különböző ágaiban (közgazdaság, erkölcs-tan, politika, állam- és jogbölcsezet stb.) a sociologus által közvetlenül és tetszése szerint végrehajtható kísérlet nem létezik. Tényekben és eseménycomplexumokban magának keli kihámozni az azokat előidéző okokat vagy a természettudományi igazságokból levont deductióinak igazolását keresni a tényekben. Kutatási köre a szűkebb értelemben vett természettudományinál végtelenül bonyolultabb leven, positiv eredményei ritkábbak. De a természettudományok eredményei és módszerei segélyével több téren ő is positiv eredményekhez jutott el (különösen a köz-

gazdaságban) vagy legalább új igazságok felfedezése reményével dolgozik, a melyekre — talán egy igen messze jövőben — a társadalmi törvényhozást alapítani fog lehetni, mint a milyen biztossággal lehet már most is bizonyos szerek hatását az egyéni organismusra meghatározni.

Vajjon a sociologiai regény nem követelhet-e magának részt a társadalmi tudományok e munkájában, más szavakkal nem gyarapíthatja-e ő is maga részéről, saját eszközeivel, ezen tudományágak eredményeit? Erre a kérdésre azt hiszszük csak nemmel válaszolhatunk.

Ezt az álláspontunkat általános elemzés helyett talán meggyőzőbben igazolhatjuk, ha egy gyakorlati esetből indulunk ki.

Egy sociologus (Malthus) megállapította a népesedés törvényeit. Biológiai, statisztikai, történelmi adatokkal támogatta azt a véleményét, hogy a népesség gyorsabban szaporodik, mint az ellátására szükséges javak. Ebből a tanából számos nagy horderejű gyakorlati és politikai tanulságot vont le.

Nem bocsátkozva bele annak vizsgálatába, (a mi nem ide tartozik) hogy mennyire bír e tan tudományos értékkel, egyszerűen felvetjük a kérdést, tekinthető-e Zola -»*Fécondité*«-ja melyben Malthussal egy homlokegyenest ellenkező tant vizz keresztül, ama közgazdasági tantétel hiteles és komoly, tudományos czáfolatának? Megczáfolta e Zola Malthus-t az által, hogy hőse a termékeny Mathieu Froment, az ő csodálatosan szapora nemzetségével legyőzi és meghódítja a kevésbbé szapora vagy az utódok produkálásától tartózkodó családokat?

Semmiképen. Miért? Mert a tömegjelenségek törvényeit egyes esetekkel (még ha azok a való életből is volnának véve, a mihez a regényben mindig kétség fér) sem dokumentálni, sem megczáfolni nem lehet. S minthogy a regény, a meddig egyáltalában megmarad regénynek, mindig csak egy aránylag igen csekély kör életét tüntetheti fel, mondhatjuk, hogy már magánál *műfaji természeténél* fogva ilyen feladatra nem alkalmas.

Különben erre a kérdésre *a priori* is nemmel felelhetünk volna az aesthetikai és tudományos alkotások állandó, biológiai törvényeken nyugvó belső ellentétéből, a mi nem azt jelenti, hogy az aesthetikai hatásnak nem lehetnek tudományos elemei, hanem azt, hogy aesthetikai czélzatú termék nem lehet egyszerűsmind tudományt kutató.

Tegyük fel, hogy az átöröklés törvényét nem ismertük volna, vajjon tekintené-e valaki a *Rougon-Maquart* cyclust, a

hol ez a törvény hatása a regény alakjain a legapróbb részletekig ki van mutatva, az átöröklés törvénye tudományos beigazolásának?

Ha így volna, akkor a Spencer-Weismann-féle nagy vita már rég eldöntött volna. Csak egy esetet ismerünk, melyben a regény a tudományt gyarapítani látszik! Nagy regényírók némely lelki elemzése fényt derít valamely igen bonyolult psychosis lefolyására. A modern psychologusok nem egyszer hivatkoznak ilyen regénybeli elemzésre. Csakhogy itt tulajdonképen az író saját énjének sikerült elemzéséről van szó, vagy ha nem is, a psychologus módszerét követte, az eredmény nem a regényhez fűződik, mint műfajhoz, hanem a lélektanhoz. Nem a nagy regényíró, hanem a finom psychologus nyilatkozik meg ezeken a helyeken.

Ezek szerint a társadalomtudományok a sociologiai regény tudományos igényeit a maguk részéről ép oly határozottan visszautasítják, mint a szűkebb értelemben vett természettudományok; Zola elmélete tehát alapjában hamis, az aesthetikai, a tudományos és a politikai szempontok összekeverésén alapszik. Ennek az eredménynek két nagy jelentőségű gyakorlati következménye van. Az egyik az, hogy az új iskola tagadhatatlan előszeretetét a fertelmes vagy immorális dolgok feltárásában »tudományos eredményekre« való törekvéssel nem indokolhatja meg. Az ő tolla sohasem az anatómus vagy a sebész kése mely őt új eredményekre vezetheti a tudomány szolgálatában. Ezzel nem azt mondjuk, hogy a fertelmes vagy immorális jelenségeit nem szabad körébe vonnia, csak azt, hogy a jogalapot ehhez tudományos szólamaival nem teremt, pedig kétségtelen előttünk, hogy ez a jóhiszemű önámítás gyakran viszi őt ezekre a terekre. Hol, mikor s mily terjedelemben nyerhet jogcímet ehhez? Oly kérdés, melyre akkor adhatunk választ, ha majd a sociologiai regény hatásait vesszük számba. A másik ezzel párhuzamos következtetés az, hogy a tudományra való hivatkozás aesthetikai fogyatkozásainak, a részletek a harmóniát sértő felhalmozásának, bizonyos szempontokon való örökös nyargalászásnak, nyers adatok feltalálásának stb. mentségül nem szolgálhat.

A tömegjelenségek törvényeinek kutatásából következik a sociologiai regénynek minden másjellemező tulajdonsága: az egyes alakok elmosódottsága, a philosophiai elmélekedések gyakorisága, a végletek szerfölött éles kiemelése, (ami igen gyakran a régi romantikusok istenileg jó és ördögileg rossz alakjait juttatja

eszünkbe, mert az író az illető természettől vúnny hatását plastikusan csak a szélsőségekben mutathatja ki), azonos s az író célzatát szolgáló részletek — ezek az ő úgynevezett bizonyítékai »*documents humains*« — a monotonoságig fokozódó felhalmozásai, az író jellemzési gondjának az egyes emberrel szemben való csökkenése (melyben gyakran bármely másod- vagy harmadrangú regényírón is alul marad), a nagy társadalmi körök s érdekelletentétek szokatlanul erős és élethű kidomborodása, a stylus aláhanyatlása a megfigyelés és elemzés finomságaiban és fejlődése erőben, tömörségben s szónoki lendületben. És ebben a képben egyszersmind benne vannak az új műfaj árny- és fényoldalai, fejlődés symptomái és a visszaesés jelenségei. Ha az evolutio törvénye szempontjából nézzük, kétségtelen a regény anyagának újabb jelentékeny különzkülése: új érzelmek, új törekvések, új hangulatok. Az ember a szépirodalomban még sohasem jelentkezett ily szerves összefüggésben mindennel, a mi a világon volt, van és lesz, sohasem jutott el a társadalmi solidaritás, mi több a természettel való összeforrottság ilyen teljes és öntudatos felfogásához.

Soha irodalmi műben a társadalom organikus felfogása és az azzal kapcsolatos, változatos és bonyolult eszmék és érzelmek nem jelentkeztek ekkora erővel, az egyén kapcsolata a közszel s amannak visszahatása az egyénre soha ilyen élességgel megvilágítva nem volt.

És civilisatióink koronája, az emberi érzelmek fejlődésének eddig legmagasabb nyilvánulásai, az altruistikus érzelmek soha irodalmi műben nem törtek elő olyan elemi erővel, mint a sociológiai regényben.

A fejlődés egyik eleme a nagyobb heterogenitásba való átmenetei tehát a sociológiai regényt ép úgy jellemzi, mint általában a regény eddigi evolutióját.

Vajjon a fejlődés másik főeleme: a heterogenitásban növekedett részek között a kapcsolat is emelkedett-e?

Aligha.

Ellenkezőleg a sociológiai regény ebben alul marad számos eddigi regényen.

A részletek laza és felszaporodott tömege nem egyesül egy harmonikus egészbe, a világosság s az áttekinthetőség kisebb lett. A fejlődés másik alkateleme nem kíséri mindenütt az elsőt.

Azért hiszszük mi, hogy a sociológiai regény még nem érte el végleges befejezését Zolában : a fejlődés új elemeinek

teljes összeforrása egymással s a régiekkel még nem ment végbe.

Mikor fog ez végbe menni?

Mik az akadályai?

Azt hisszük akkor, mikor az új irány tudományos igényeivel felhagy, mikor, megszületik az a par excellence költői egyéniség, ki nem tudományos eredményeket keres, hanem első sorban a költői alkotásvágytól hevítve ír, a költő, kinek leikéből az új világnézet összes eszméi s érzelmei szinte öntudatlanul törnek elő, nem pedig elméleteihez bizonyítékokat kovácsolva, a kinek műveiben természettörvények kutatása nélkül is az egyén és a társadalom szerves összefüggése jelentkezik, a ki a fáradtsággal összegyűjtött sociologikus adatok nélkül is a genius egyszerűségével és intuitiójával képes az emberi élet nagy problémáit feltárni, a ki szóval először szólaltatja meg a természet-tudományok és a sociologia által megtermékenyített új világnézet nagy, öntudatlan, aesthetikai accordját.

Dr. Jászi Oszkár.